

JUSSI BJÖRLING

Jussi Björlingsällskapets Tidning

*Gunnel Eklund: från
åkersten till operascen*

JUSSI I DALARNA – Del 1

Iskall konsert som värmde

JUSSI & GRIEG

“Jussi” på Stockholms Stadsteater

*JUSSI SJÖNG
INTE ALLT!*

Kan en röst beskrivas i ord?

EN SVENSK STJÄRNA
SLOCKNAR

- 3

Ordföranden har ordet
- 4

“Jussi” på Stockholms Stadsteater
- 5

Ny bok av Harald Henrysson
- 6

Iskall konsert som värmd
- 7

Jussi Björling ständigt musikens tjänare
- 9

Jussi sjöng inte allt!
- 10

Stina-Britta Melander 100 år!
- 12

Jussi i Dalarna – Del 1
- 14

Håll Jussi för mun när du dricker ditt kaffe!
- 15

“David Björling och hans söner i Amerika” väl mottagen i USA
- 16

En svensk stjärna slocknar
- 17

Gunnel Eklund: från åkersten till operascen
- 19

Kan en röst beskrivas i ord?
- 21

Jussi och Grieg
- 23

En skandal i Borlänge
- 24

Maria Callas får sitt museum

Omslag:
Jussi år 1958.
Fotograf: Bertil S:son Åberg.

UPPSKATTNINGEN AV BJÖRLING FRÅN 1960 OCH FRAMÅT

En värld vaknade upp 10 september 1960 till ett musikliv utan Jussi Björling. Kollegor, kända personer i staten, tongivande talesmän och kvinnor över hela världen utgöt sin sorg och bedrövelse. Redan 1955 lämnade den store italienske tenoren Giacomo Lauri-Volpi en randanmärkning om Jussi när han jämförde den danske sångaren Lauritz Melchior med Giuseppe Borgatti. Båda Wagnertenorer. I sin bok “Parallella röster” jämför han sångare som har överensstämmande likheter. Det dominerande antalet sångare är italienska och de skandinaviska sångarna inskränker sig till nämnde Melchior, plus svenskorna Karin Branzell och Birgit Nilsson. I en fotnot till texten om Lauritz Melchior, skriver han följande: “Skandinaverna har frambringat ännu en berömd röst, nämligen Jussi Björling, en av de mest framstående och bästa sångare som hörts på Metropolitan. Visst, han saknar äkta medelhavselld. Hans nordiska lugn rymmer dock en röst av siderisk karaktär, som skapar ljud som inte står att finna bland de många tenorer som imiterar Caruso eller de affekterade, klagande sopraner som befolkar våra teatrar nuförtiden. Björlings inspelning av Aida är utan tvekan den bästa som finns.” En annan sångare och kollega, Boris Christoff, dementerar Lauri-Volpis bedömning om att Jussi saknar “medelhavselld” i en kommentar, dagen efter dödsfallet: “Jag kan inte säga hur ledsen jag är att den käre Jussi är död, säger den bulgariske basen Boris Christoff. Han hade en sällsynt stämma, en verkligt italiensk stämma av Carusos och Giglis kaliber. Ingen kunde förstå att han inte var italienare, tillägger Christoff som i sammanhanget påpekade att han skulle ha haft förmånen att sjunga mot Björling i Chicago nästa månad”. Så skilda kunde uppfattningarna vara om Jussis konstnärskap. Men lovet och priset finns alltid där oavsett smärre invändningar. Leontyne Price, som var 33 år 1960 och som i år är 97 år gammal, kommenterade Björlings bortgång sålunda, 10/9/1960: “Nej, nej, det är inte möjligt, han var en fullständigt otrolig sångare och jag älskade honom så mycket. Vi sjöng tillsammans förra året och hans underbara humor smälte hela hans omgivning. Jag är så lycklig över att ha fått sjunga med honom sista gången han gjorde grammfoninspelningar.¹ Han var världens störste tenor”. Den skotske tenoren Joseph Hislop, som också var verksam i Sverige, sade samma dag: “Hans musikalitet var ganska enastående och hans känsla för fraserings och rytm kunde jämföras med den som Heifetz lade i dagen i sitt violinspel”. Slutligen ett ord från den finländske basen Kim Borg, flitigt verksam och boendes

i Danmark i många år. Han anade uppenbarligen orosmoln över Jussis hälsa och hårda program som sångare, när han förklarar att han dessvärre inte var överraskad över hans bortgång när han betänkte alla dessa resor och den enorma ansvarskänsla, som pressade honom till att känna att varje framträdande blev till ännu en premiär. Han yttrar den 10 september 1960: “Jussi var ensam på sitt område, en sångare av verkligt format och med en fantastisk karriär. Jag träffade honom för första gången för 10-12 år sedan och kom genast att tycka om honom. Han var inte världsfrämmande och högmodig, och han, mästaren, var aldrig sen att ge oss yngre sångare goda råd”.

Nu, 64 år senare, så fortsätter panegyriken att regna över Jussi Björlings stora konstnärskap som sveper in från hela världen. Det är den stora skatt av inspelningar som gör att ständigt nya bekantskaper görs med denne väldige sångare från Dalarna. Du behöver alltså inte ha sett honom och upplevt honom för att bedåras av det översköljande välljudet och det rika, känslomässiga engagemanget han ingjuter, oavsett om det gäller Allt under himlens fäste, tenorsolot i Requiem av Verdi, Sjung din hela längtan ut, eller akt 4 ur Manon Lescaut. Han fortsätter att beröra varje ny generation, och många tenorkollegor ser honom som en referenssångare, och åtskilliga samtida är snara att understryka hur ovärderlig han varit för deras vokala utveckling. Vid 100-årsminnet av hans födelse, för 13 år sedan, hamnade han i topp i många sångarlistor, både som sångare alla kategorier och tenor. Hans eftermäle synes vara säkrat för evärdlig tid.

BENGT KRANTZ
ordförande i Jussi Björlingsällskapet

¹ Avser den kompletta inspelningen av Requiem av Verdi, med Price, Elias, Björling, Tozzi och med Fritz Reiner som dirigent, 1960.

REDAKTION

Jussi Björlingsällskapets tidning
Våren 2024
Från starten 1989 nummer 72.

Redaktör
Calle Friedner
carl.friedner@telia.com
070-347 90 61

Grafisk form
Maria Hegborn
maria.hegborn@gmail.com
070-56 45 210

Redaktionskommitté
Bengt Krantz, ansvarig utgivare
Göran Forsling

Jussi Björlingsällskapet

stiftat den 7 januari 1989 har till uppgift att främja intresset och kunskapen om Jussi Björling, hans sångkonst, liv och karriär.
www.jussibjorlingsallskapet.com

Medlemsavgift

Medlemsavgifter: Enskild medlem, nyhetsbrev med e-post 275 kr; Enskild medlem, nyhetsbrev med brevpöst 325 kr. För familjemedlem med samma adress som enskild medlem tillkommer 50 kr.
Plusgiro 462 48 91-0

Ansökan om medlemskap ställs till

Stefan Olmås
Hovra Gamla Landsvägen 5
827 72 Korskrogen
stefanholzpartner@telia.com

Jussi Björlingsällskapets styrelse

Ordförande
Bengt Krantz, 0739-79 17 62
visheten@gmail.com

Vice ordförande
Göran Forsling, 070-493 04 86
verbator@telia.com

Sekreterare
Stefan Olmås, 070-3701570
stefanholzpartner@telia.com

Vice sekreterare
Berit Sjögren, 070-771 22 83
berit.sjogren@outlook.com

Kassör
Per Bäckström, 079-337 42 45
perb1948@gmail.com

Ledamöter
Annicka Englund, 070-518 17 29
annicka.englund@hotmail.se

Harald Henrysson, 0225-501 90
harald@henrysson.org

“JUSSI” på Stockholms Stadsteater

Att göra en trovärdig pjäs av en sångares liv är svårt, vilket tidigare bevisats av operan ”Silverfågeln” om Jussi Björling. I programhäftet till Stockholms stadsteaters talteaterföreställning av ”Jussi” finns ”ett tack till Anna-Lisa Björling vars rika biografi ’Mitt liv med Jussi’, som hon skrev i samarbete med Anna Nyman, varit inspirerande läsning”. Tal-skådespelaren Mattias Nordkvist innehar titelrollen, Jakob Eklund är David Björling och Vanna Rosenberg innehar rollen som Anna-Lisa Björling. Men man måste ställa sig frågan, om manusförfattaren och tillika regissören Björn Runge har läst den boken.

Vi möter ett egenartat drömspel med en rad möten och situationer i icke-kronologisk ordning. Dessutom poängteras teatersituationen med återkommande avbrott från en fiktiv regissör i ett sorts kontrollrum med rullbandspelare och olika mikrofoner, som tycks vilja påminna om att det här är fiktion och teater i teatern. På så sätt går det att göra sig fri från en realism som kan snärja en ensemble och ligga den i fatet. Man lägger till och med in strömbrott vid flera tillfällen för att på något sätt bryta illusionen.

Mitt i allt detta så ser vi paret Jussi och Anna-Lisa som genomgående sorgsna och desorienterade. Frågor som ”Var är vi?”, dyker upp och indikerar en drömsituation. Världssångaren själv verkar mycket distraherad och talar om sig själv som ”Jussi” i tredje person samt gör långa utläggningar om kroppsliga funktioner som medger god sång samt sångteknik som han återkommande påminns om av sin fader, som tycks kommunicera från andra sidan med sin son, som han kontinuerligt bevakar och ger goda råd.

Porträttlikhet och omsorg om detta ägnas endast huvudrollsinnehavaren själv samt en publikknipande framställning av Birgit Nilsson, som i sammanhanget mest känns vulgär. Övriga har ingen som helst anknytning till de personer som de är satta att framställa, utseendemässigt eller med framtagna personliga egenskaper. Det gäller David, Gösta och Olle Björling. Emy Berg, Tullio Voghera, Georg Solti och John Forsell. Möjligen kan skivproducenten på Decca Records, John Culshaw förete vissa likheter. Detta skulle ha mindre betydelse, om inte just Jussi själv samt Birgit Nilsson, i en i och för sig skicklig karikatyrframställning är så pass igenkännbara. Det

blir bara så konstigt att inte ge, exempelvis bröderna Gösta och Olle tydligare karaktärer än möjligen tidsanknytande kläder. Det måste ses som en miss i ambitionen att framställa skeendet tydligt och klart. Det övriga persongalleriet blir bara staffage och det gäller tyvärr också Anna-Lisa Björling som inte äger några likheter alls med Vanna Rosenbergs framställning.

Björling lanseras här som en ganska bortskämd unge, som i stor utsträckning vill slippa gå in på scenen, men när han hör att han står i begrepp att bli ersatt så är han genast med på noterna igen, och vill medverka. Jag tror att det är en väldigt skruvad framställning av en tenor som i en sådan omfattande utsträckning och under så många år kunnat visa och understryka sin eminenta förmåga, på scenen och i konsertsalongen. Vad tillför det bilden av honom? Mest en vrågbild skulle jag säga.

Tre saker återstår: hans fysiska problem, alkoholen och hans längtan bort från plikterna. Till detta har upphovsmännen lagt till en fruktan och ångest och nervositet som saknar underlag om man lyssnar till hans omgivning och till alla kollegor som betonar hur säker han var på sina roller och på sitt kunnande. Givetvis var hjärtproblemen en säker källa till ruelse, men han lät inte detta styra sin karriär, och så här efteråt så var det kanske olyckligt att han inte gjorde ett ordentligt uppehåll i karriären för att få bukt med medicinska problem. Här beskrivs alkoholintaget uteslutande som en flykt som tillsammans med olika medikamenter säkerligen var en riskabel dekolt. Men alkoholism är en sjukdom, som tyvärr svårigen viljemässigt går att stävja. Däremot är det väldigt lätt att skylla på pressade förhållanden och olust. Men det är ofta inte alls huvudorsaken. Här glömmar man helt bort att Jussi var en glad skit som var älskad av sina kollegor och som så ofta stöttade sina nervösa protegéer med sitt trygga och okonstlade dalkarlslugn. Med ett ord sagt: Jussi var inget psykfall, men en nitälskande yrkesman och konstnär.

Slutligen gör man en stor sak av en ganska så påhittad situation som speglas i mötet med Georg Solti. Jussi hade tidigare sjungit Gustav III i Un Ballo in Maschera med den ikoniske dirigenten Arturo Toscanini. Här vill man nu beskriva en situation, där

Björlings läsart av rollen sägs tillhöra det förflutna, och med Toscaninis goda minne. Säkert var det så att Jussi knappast någon gång tidigare mött motstånd över sin interpretation eller rolltolkning, utan kunde alltid samarbeta förträffligt med sångarkollegor, regissörer, musiker och dirigenter. Att det blev en schism med Solti handlade säkerligen i första hand om prestige från dirigentens sida. Att få ut en komplett stereoinspelning av Maskeradbalen var verkligen mycket viktigt för Jussi, men han vägrade att bli hunsad med. Ändå tvingades han att lämna produktionen, genom Culshaws och Soltis försorg. Något eftervärlden beklagar.

Det var inte Björlings fel, utan Soltis. Knappast kan man måla ut detta som ett exempel på en kollision mellan gamla tiders sätt att se och en ny era, men det vill man påstå här.

Om man väljer att se detta skådespel som en pjäs om en känd persons öden, med hans sista levnadsår som centrum, så kan man säkert nöja sig med hur stycket utvecklar sig och beskrivs. Men det handlar tyvärr som så många gånger förr om en vinkling av hur svårigheterna bemästras. Resultatet blir dystert och tyvärr ganska färglöst, om man betänker vad man skulle kunna göra med ett sådant råmaterial. Vinsten blir till slut att än en gång, i denna pjäs, få höra Jussi Björling i några inspelningar som automa-

Mattias Nordkvist och Vanna Rosenberg som Jussi och Anna-Lisa Björling i Stockholms stadsteaters föreställning. (Foto: Sören Vilks, Stockholms Stadsteater)

tiskt blir signifikativa. Framförallt Sången till livet, E lucevan le stelle ur Tosca, som framförs två gånger, i början och i slutet, där Mario Cavaradossi väntar på sin alltför tidiga död, övertygad om att han inte kommer att benådas genom att bli skjuten med lösa skott. Tonerna och Il mio tesoro från Don Giovanni, till piano och Nessun dorma med orkester. Där hälsar oss vår store sångare än en gång från andra sidan graven och pjäsen får därmed sin verkliga mening och betydelse.

BENGT KRANTZ

Ny bok av Harald Henrysson

Emilie Holmberg (1821 – 54) var en svensk pianist, sångerska och inte minst tonsättare, som 1841 valdes in som en av de första kvinnliga ledamöterna av Kgl. Musikaliska Akademien. Hon gifte sig med Hjalmar Hammarö, som 1844 flydde med henne från en konkurs och bosatte sig i South Carolina, där de bildade familj, och där Emilie fortsatte sin musikaliska verksamhet. Om denna rikt begåvade kvinnas liv, huvudsakligen i Amerika, har Harald Henrysson skrivit en bok ”Tonsättare i Sverige, musiker i Amerika” (Förlags

AB Björnen). Musikforskaren, tonsättaren och dirigenten, m.m., Lennart Hedwall, har bidragit med en analys av Emilie Holmbergs musik. En anmälan om boken finns i tidskriften OPUS nr 122 (februari 2024), och Nils Ahnland i BTj skriver bl.a.: ”En intressant biografi om en kvinnlig pionjär under en spännande och turbulent epok i den amerikanska södern.” Att den är läsvärd kan undertecknad intyga.

CALLE FRIEDNER

ISKALL KONSERT SOM VÄRMDE

Jussi Björlingsällskapet brukar anordna en gratiskonsert utomhus i Kungsträdgården i Stockholm varje år. Under Covid-åren var man tvungen att ställa in, men 2023 var den tillbaka, dock inte på sommaren, utan den 3 december. Det var den tid som Kungsträdgårdens ledning hade bett oss att komma. Vädret var alltså något annorlunda än det brukar vara: – 5° och lätt snöfall, men konserten genomfördes av tre tappra sångare, sopranen Karin Mobacke, som framträtt tidigare flera gånger på festivalerna i Voxna, tenoren Lars Cleveman, som inte heller var ny för sällskapet, och sällskapets ordförande, Bengt Krantz, basbaryton. Till dagens hjälte utkorades ändå enhälligt pianisten Anders Wadenberg, som lyckades spela väl trots kalla fingrar, som han

dock tinade upp i varmvatten mellan numren. Repertoaren var varierad. Bengt Krantz inledde t.ex. med Jean Sibelius Julvisa, Karin Mobacke sjöng både operett, Adeles skattvisa ur Die Fledermaus och opera, Despinas aria ur Così fan tutte, medan man fick höra Lars Cleveman dramatiskt framföra Vesti la giubba ur I Pagliacci m.m. En fördel med den här konserttiden var, att publiken blev större än vanligt, även om de flesta nog kommit för andra begivenheter men nu fick höra förstklassig sång. Musiken värmde och publiken trotsade kylan.

CALLE FRIEDNER
TEXT & FOTO

Fr.v.: Stefan Olmårs, Lars Cleveman, Anders Wadenberg,
Karin Mobacke, Bengt Krantz.

Fr.v.: Anders Wadenberg, Karin Mobacke, Lars Cleveman, Bengt Krantz.

Jussi Björling ständigt musikens tjänare

En CD-utgåva av den kompletta inspelningen från 1952 av Il trovatore har just kommit ut, som vi tidigare berättat. Redan för många år sedan lyssnade Kristian Krogholm på LP-utgåvan och skrev då följande recension:

Den italienska mezzosopranen Fedora Barbieri sjöng Azucena mot Jussis Manrico vid dennes italienska debut i Florens 1943, och efter Björlings alltför tidiga bortgång sa hon om Jussi Björlings röst: "Era una voce paradisiaca. Andava dal lirico al drammatico, dal pianissimo al fortissimo. Insomma lui sapeva fare tutto." (Han hade en himmelsk röst. Från det lyriska till det dramatiska, från pianissimo till fortissimo. Kort sagt, han kunde göra allt.)

Jussi Björlings sång handlar helt om kvalitet. Överdådig, oklanderlig kvalitet. Det finns tenorer, som kan åstadkomma ett starkare ljud, särskilt i mellanregistret, men ingen kan tävla med Björling, när det gäller klang i högsta klass från topp till botten. Det är det som gör honom enastående. För detta finns det rikliga bevis i denna studioinspelning av *Il trovatore*, som fångar hans röst, när den är som bäst. Det enda jag skulle ha önskat annorlunda är tempot i Ah! si mio ben. Och han skulle kanske ha sjungit drillarna, som han framförde så lysande på Covent Garden 1939 [finns utgiven komplett på CD]. Ja, serenaden är lite för snabb. Jussi kan sjunga den här musiken så vackert. Jag kan inte förstå, varför Cellini måste skynda igenom den serenaden. Fast tempona är perfekta i "Di quella pira", som är den vida bästa studioupptagningen på skiva av den här arian av någon. Bara Jussis egna två inspelningar från 1939 (sceniskt [från Covent Garden-operan] och i studio [också på CD]) kommer i närheten. Denna är ändå den bästa: full av fart, full av kraft, full av klanglig intensitet, all den dramatiskt italienska glöd man kan önska sig. Och för att kröna den dramatiska effekten: två överdådigt svävande höga C:n, som båda träffar mitt i prick. Så även om "Di quella pira" nästan självanträder, finns det ändå de, som kommer att ta upp frågan om kylighet och känslomässig stelhet, som Björling anklagas för. Jag menar, att han ändå är svensk, och som Jussi så riktigt en gång påpekade: "Sverige är en mycket kall plats". Men verkligen. Uppriktigt. Slut ögonen och lyssna. Använd era öron. Det säger jag alltid. Perfektion misstolkas ofta som mindre uttrycksfull. Anklagades inte också Heifetz för att vara kylig? Jag har alla hans konserter av Beethoven, Mendelssohn, Bruch, Sibelius och Mozart. Jag vill påstå att han brinner. Kylig? Aldrig! Det är så mycket lättare att låta uttrycksfull än det är att låta instrumentalt, musikaliskt eller vokalt perfekt. Därför skulle jag vilja ha ett lägre tempo i Ah! si ben mio. För att bli uttrycksfull är enkelt. En liten snyftning här, en liten paus där för den dramatiska effekten. Sjungandet är

Jussi visar sin kompletta inspelning av *Il Trovatore* för Anna-Lisa.
(Foto: Röster i Radio)

den verkligt svåra delen. Och det är här Björling alltid utmärker sig. Han är ständigt musikens tjänare. Verdi tänkte på känslorna redan när han skrev musiken. Om man sjunger musiken perfekt, precis som han skrev den, kommer man att till viss del uttrycka känslorna. Problemet är att få tenorer kan sjunga så som det är skrivet. Verdi måtte ha avskytt tenorer. Tänk bara: att placera Celeste Aida precis i början av en opera. Eller barkarollen i *Un Ballo in Maschera* med dess omöjliga oktavsprång. Omöjligt förvisso, men inte för Björling. Eller skapa Manricos roll som kräver allt av en tenor. För Björling är allt detta enkelt. Åtminstone låter det så. Vid en intervju inför en konsert i London tillfrågades Björling om vilken som är den svåraste tenorarian. Han kunde inte svara, så ackompanjatören Ivor Newton räddade honom och sa: "Låt oss säga, att ingen aria är svår för Mr. Björling."

Sedan Kristian Krogholm skrev den här recensionen, har han också lämnat ett omdöme om den nya CD-utgåvan, som han vänligen låter oss ta del av här:

1952 års *Trovatore* har anlänt och är mycket välkommen. Ljudet är klarare än på tidigare versioner, rösterna är fylligare, man hör fler detaljer, och dynamiken är större. Klan-

gen är tredimensionell, något som saknats i alla tidigare utgåvor. Rösterna står i högsta grad i förgrunden, och jag fann, att jag hela tiden fick dra ner på ljudstyrkan. Di quella pira fick fönstret att skaka. I den sista scenen låter Jussis röst verkligen stor. Jag antar, att det är så den låter på nära håll. Eftersom RCA + Sony aldrig brytt sig om att återutge denna juvel från originalbanden, skulle jag tro att detta är så långt vi kan komma. Jag är rädd att tiden har löpt ut för ett nytt Jussiprojekt på CD från RCA/Sony. De håller helt på att dyrka medelmåttighet för att tillfredsställa de yngre generationerna, som alla andra tycks göra. Så stort tack till Mr. Haly för det här. För mig är det som en ny inspelning.

KRISTIAN KROGHOLM
Översättning: Calle Friedner

Ytterligare en recension av den nyutkomna CD-versionen av den här inspelningen har skrivits av den amerikanske radiomannen och musikkritikern Henry Fogel. Hans recension är ”bredare” såtillvida, att han dels nämner en tidigare CD-version på Naxos, som han menar visserligen låter bra, men den senaste, där John H. Haley haft tillgång till ett kommersiellt band utgivet av HMV, som kommer masterbandet ännu närmare, är uppenbarligen vassare. ”Här finns en rikare, mer raffinerat färgad orkesterklang, och kraften i huvudrollsinnehavarnas sång är påtagligare”, skriver han.

Fogel kallar också den här inspelningen för ”ett anmärkningsvärt vittnesbörd om något av det bästa i operasång under 1950-talet”. Han menar, att det är svårt att ha en annan åsikt än Zinka Milanov, som tyckte, att detta var hennes bästa operainspelning, och hennes röst drar fördel av det fylligare ljudet på den här inspelningen. ”Från hennes första ton står det klart, att detta är en betydande röst”.

Om Jussi Björling skriver han, att ”han hade inte samma vikt som en typisk Manrico-röst... Tack vare röstens fokusering, röstens genomgående skönhet och att han förstod Verdis stil, åstadkom Björling en perfekt blandning av elegans och hänförelse. Hans höga Cn i slutet av ’Di quella pira’ är praktfulla, men det är den lyriska skönheten i ’Ah! Si ben mio’ man minns. Diminuendot i slutet av det recitativ, som föregår ’Ah! Si ben mio’ är överdådigt. När allt kommer omkring är Manrico trubadur, en kringvandrande underhållare, vars sång tilltalar Leonora. I de lyriska avsnitten, som är en stor del av rollen, är Björling suverän. Det hade varit idealiskt, om han hade levererat en drill där Verdi skrev att det skulle vara en sådan, men det är den enda lilla anmärkningen på det här framförandet”.

Jussi Björling kommer alltså undan med en mindre anmärkning, medan Leonard Warren som Greve Luna går

Jussi som Manrico, Stockholmsoperan 1957.
(Fotograf Olle Seibold DN/Scanpix)

helt fri från sådana. Fogel anser, att Warren var sin generations finaste Verdibaryton. Fedora Barbieris Azucena tycker han är ”vokalt och dramatiskt spännande”, och Nicola Moscona ger Ferrandos rollkaraktär en större vokalt fyllighet än vanligt.

De båda recensenterna är alltså mycket förtjusta i den här inspelningen, men de delar också en kritisk hållning till dirigenten. Men medan Krogholm alltså inskränker kritiken till ”serenaden”, är Fogels kritik mot honom mer omfattande. Den större närvaron i ljudet på den nya CD-utgåvan hjälper ändå inte, att dirigeringen verkar gå på rutin. ”De dynamiska schatteringarna är begränsade (lägg märke till hur stark inledningen till den sista akten är – Verdi noterade pp), och Cellini trummar upp spänningen enbart med hjälp av tempo istället för genom orkesterfärg och intensitet eller differentiering mellan betoningarna. Förkortningarna han gör är frustrerande, men i rättvisans namn var de norm under den eran. Lyckligtvis hindrar ingenting av det Cellini gör, utom förkortningarna, den njutning framförandet ger, men det gör heller inte mycket till.”

Trots sin kritik av dirigenten, är alltså även Henry Fogel mycket förtjust.

CALLE FRIEDNER

JUSSI SJÖNG INTE ALLT!

Nej, Jussi var ju tenor (och inte alt, om vi ska skämta). Det jag menar är, att det finns åtminstone en aria, en cabaletta, som han inte sjöng, nämligen i Rigoletto. Eller gjorde han det? Nej, i varje fall inte på den kompletta inspelningen på RCA, men vi ska återkomma till det. Cabalettan går i glättigt allegro och finns i akt 2 efter Marullos ”Duca, duca?”, Hertigens ”Ebbene?” och Marullos ”L’amante fu rapita... etc”, samt därefter en scen mellan Marullo, Ceprano och Hertigen. Cabalettan börjar ”Posente amor mi chiama”.

En av de första kompletta operainspelningarna jag skaffade, var just Rigoletto inspelad i Rom 1956 med Jonel Perlea som dirigent, Robert Merrill i titelrollen och Roberta Peters som Gilda. Det är otvivelaktigt en mycket bra inspelning, om än i mono, men där saknas cabalettan. Den upptäckte jag senare, när jag lyssnade på en annan komplett inspelning, då med Carlo Bergonzi som Hertigen, för han sjöng cabalettan. Den tyckte jag var så bra, att den borde ha fått vara med även på Jussis inspelning, även om den kanske inte är så viktig för operans handling. Jag tänkte då, att den inte hade fått plats på RCAs kompletta inspelning på två LP-skivor. Jag frågade därför Harald Henryson, som misstänkte detsamma. Han trodde dessutom, att man ibland kan ha strukit den, eftersom man inte tyckt den vara väsentlig eller särskilt inspirerad (fast det senare förstår jag inte hur man kan tycka). Jag frågade också vår ordförande, Bengt Krantz, som ju själv är operasångare med en lång karriär och dessutom är oerhört kunnig i ämnet. Han menade att det förr var vanligt, att man strök vissa nummer. ”En av de jag mest saknar men som jag har bett att få göra och lyckats med, det är Fader Germonts cabaletta efter hans berömda aria Di Provenza i La traviata. En annan aspekt är att cabaletter ofta är svårare än själva arian, och har strukits

Jussi samtalar med producenten Richard Mohr och Robert Merrill vid inspelningen av Rigoletto 1956. (Fotograf okänd)

Jussi Björling som Rigoletto på Metropolitan 1940.
(Fotograf okänd)

av det skälet. Den i Rigoletto slutar med ett högt C som alternativ, som inte finns någon annan stans i partiet, men det hade förstås inte hindrat Jussi”, svarade Bengt.

Men man ska ju helst gå till källorna, så jag frågade Ann-Charlotte Björling, som jag trodde kunde ha sin pappas klaverutdrag i sin bokhylla. Det hade hon, och Jussi hade gett det till henne med en tillägnan i Rom i samband med skivinspelningen 1956. Kanske hade han gjort någon anteckning där som förklarade, att man uteslutit den här cabalettan? Ann-Charlotte var vänlig att titta noga i noterna, men nej, där fanns ingenting som förklarade detta. ”Men jag vet, att jag hörde Pappa sjunga den”, sa hon. ”Jag kan den ju, och hur skulle jag annars ha lärt mig den?” Det förefaller alltså som att Jussi skulle ha sjungit cabalettan, men inte när man gjorde den kompletta inspelningen. Vad det kan ha berott på kan vi bara spekulera över, men att den inte fick plats på skivorna är kanske det troligaste. Det är tråkigt av minst två skäl: dels för att det är bra musik och en del av operan Rigoletto, musik Verdi haft en avsikt med att skriva, dels för att det förstås hade varit underbart att få höra Jussi sjunga den.

CALLE FRIEDNER

Stina-Britta Melander 100 år

Stina-Britta Melander, en av Sveriges främsta koloratursopraner från mitten av 1940-talet och ett par decennier framåt, föddes den 12 juni 1924 i Engelbrekts församling, Stockholm, men växte upp som adoptivbarn i Krokoms i Jämtland och var en liten sångfågel från sina allra tidigaste år och sjöng offentligt i byarna runt om. Hon debuterade i radio som vissångerska redan vid 13 års ålder. Det lyckades så bra, att hon av Sällskapet Jämtlands-konst erhöill ett stipendium för utbildning vid Klosters röstskola i Alvesta där hon fick den kände röstpedagogen Karl Nygren-Kloster som lärare. Sin första konsert upplevde hon i hans regi vid en minneskonsert för Kristina Nilsson i augusti 1938. Då sjöng hon visan "Fjorton år tror jag visst att jag var", som blev hennes "lyckosång". Hon spelade in den på skiva några år senare, och det finns en privatinspelning från hennes 80-årskonsert i S:t Clara kyrksal den 13 juni 2004, där hennes röst fortfarande är i prima form.

Hon flyttade så småningom till Stockholm där hon bland annat hjälpte Farbror Sven i en rad barnprogram för att få medel till fortsatta studier. Hela tiden arbetade hon med en plats vid Kungl. Operan som slutmål. När Fältteatern år 1941 och 1942 arbetade för högtryck blev Stina-Britta en

Stina-Britta Melander. Signerat foto. (Fotograf okänd)

av de mest anlitade fältartisterna, och som en följd av detta engagerades hon till Branners 2:dra Taggen-revy 1942-43. Vintern därpå gick hon i teaterskola hos Gösta Terserus och där fick revydirektör Ragnar Klange upp ögonen för hennes lämplighet för revyscenen. När Klange satte upp 1944 års revy återfanns alltså Stina-Britta Melander i ensemblen där hon gjorde strålande succé med sina visor. Det följde sommarturné i folkparkerna och nya revyengagemang, men hela tiden höll hon kontakt med operaledningen och hösten 1945 kom hon in på Operastudion där hon fick den legendariska koloratursopranen Andrejeva von Skilondz som lärare, och sedan gick det fort. 1946 debuterade hon på Kungl. Operan. Där sjöng hon fram till 1949 i 187 föreställningar i 18 produktioner, samt som gäst en enda föreställning av Rigoletto i oktober 1962 mot Ragnar Ulfung och Hugo Hasslo. Hon skriver i förordet till skivutgåvan "Från 14 till 80 år" att hon bl a sjöng rollen som Siebel i Faust (där självaste Jussi Björling – som hade märkt min rampfeber – kom fram till mig och sade: "Var inte orolig flicka, du sjunger bra du, fortsatt så och du blir en storsångerska"). Tyvärr bekräftar inte operans arkiv detta. Ingen av Stina-Brittas sex Siebel sjöng hon mot Jussi utan mot Einar Andersson, men det kan ju röra sig om ett inlägg i sista stund som inte registrerats i arkivet.

Efter Stockholmsåren flyttade hon till Göteborg och Stora Teatern där – en period som hon själv beskriver som en lycklig tid – men "En inre övertygelse hade redan sagt mig att jag skulle lyckas utomlands och jag visste att min röst kunde mäta sig med dåtidens koloratursopraner. Inte minst uppmuntrades jag av Beniamino Giglis brev till mig efter en Butterflyföreställning som han under sin avskeds-turné i Göteborg 1954 hörde mig i på Stora Teatern." Hon åkte ner till Tyskland, provsjöng i Hamburg, Düsseldorf, Wiesbaden och Berlin, och kunde så småningom göra sin tyska operadebut som Traviata på Stadttheater i Wiesbaden 1958. "Man påstod att det blev ett applåderrekord på 52 inropningar", skriver hon. Samma år debuterade hon på Städtische Oper i Berlin som Glauce i Cherubinis Medea med den legendariske dirigenten Vittorio Gui. Föreställningen finns inspelad och utgiven på CD, och det ska sägas att trots att stora namn som Inge Borkh, Ludwig Suthaus och Sieglinde Wagner sjunger huvudrollerna, så är det Stina-Britta Melander i sin relativt blygsamma roll som är den stora behållningen. De närmaste femton åren framträdde hon sedan med stor framgång runt om i den tyskspråkiga världen: Deutsche Oper i Berlin, Landestheater Graz, Theater am Gärtnerplatz i München, Staatsoper Hamburg, Deutsche Opera am Rhein i Düsseldorf, Stuttgart, Köln, Theatre de la Monnaie i Bryssel, Staatsoper och

Volksoper i Wien, Mannheim och till och med Teatro Colon i Buenos Aires. Hon deltog i flera operaproduktioner i tysk TV och spelade också in en och annan komplett opera på skiva. Hon sjöng mot de ledande manliga sångarna som Rudolf Schock och Fritz Wunderlich, och med framstående dirigenter som Karl Böhm. Men det fanns också smolk i framgångsbägaren. Karl Böhm var ett sådant. Hon kunde aldrig förlika sig med hans hetsiga tempi, och hon kände sig ofta undanpetad av dåtidens klarast lysande koloraturstjärna, Rita Streich, som enligt Stina-Britta hade en prins som såg till att hustrun fick de bästa rollerna. Rivalitet mellan operastjärnor är inget okänt begrepp, och kanske var Stina-Britta överkänslig eller inte tillräckligt hårdhudad. I varje fall återkom hon ständigt till sin frustration och med tiden bitterhet.

Alltnog, 1973 blev hemlängtan för stark och hon tog sitt pick och pack och återvände till fosterlandet – men där möttes hon av nästa besvikelse. De gästspel på Stockholmsoperan som hon blivit lovad av dåvarande operachefen Bertil Bokstedt infriades inte. "I stället studerade jag på AMS, var vikarierande musiklärare och ibland kontorist, men framför allt tog jag lektioner i musikteori för att prova till Musikhögskolans sånglärlarlinje där jag tyvärr inte kom in." Ytterligare en motgång alltså.

Men hon fortsatte att sjunga och ge konserter och hennes röst var lika glittrande klar som i unga år. På gamla dagar flyttade hon till Dalarna och bosatte sig i Mockfjärd, ett par mil norr om Borlänge. I Dalarna gjorde hon sedan en bejublad comeback när hon lyckades övertala ledningen för Musik i Dalarna att ge henne rollen som Madame Triquet i Tjajkovskijs opera Eugen Onegin som spelades i Falun våren 1994. Rollen sjungs normalt av en tenor, men när Stina-Britta, på några dagar när 70 år fyllda, svepte in på scenen, stal hon hela föreställningen med sin kvinnliga charm – och sin sång. Triquets aria finns bevarad på skiva och är synnerligen hörvärd.

Att den finns bevarad och utgiven är Stina-Brittas egen förtjänst. Hon lade nämligen ner stor möda på att leta upp inspelningar från radioarkiv och andra källor från både Sverige och Tyskland och kunde i början av 2000-talet ge ut två dubbel-CD:n med en sammanlagd speltid på lite under fem timmar. Det var genom dem jag kom i kontakt med Stina-Britta. Jag fick nämligen den första utgåvan för recension och behövde få lite kompletterande information, så jag ringde henne och hon blev glad som en lärka. Sedan ringde hon mig nästan dagligen. Det blev långa samtal och hon återkom ideligen till sina besvikelser och sin bitterhet. Till slut frågade jag om hon inte kunde komma ner till Borlänge och berätta om sin karriär för min musiklyssnarcirkel. Jag åkte upp till Mockfjärd dagen före för att planera det hela, men när jag åkte hem efter fem timmar hade vi fortfarande pratat om allting annat utom

Stina-Britta Melander i Glada Änkan på Stora Teatern i Göteborg 1954. (Fotograf okänd)

det vi skulle. "Det fixar du", sa hon. Jag glömmer aldrig hennes entré dagen därpå. Hon var 82, slank som en vidja, fräsch som en tonåring och hon sjöng "14 år tror jag visst att jag var" med ungflicksröst. Hon gjorde succé förstås, men efter samtalet vände hon sig till mig med en ängslig min och frågade: "Pratade jag för mycket?" "Nej", sa jag, "du skötte dig perfekt!" Då sken hon som en sol. Vi fortsatte att hålla kontakt men tyvärr insjuknade hon ett par år senare och avled i november 2010.

Tråkigt nog har jag inte lyckats spåra hennes memoarer. Hon hade gjort flera försök att få dem publicerade men blivit refuserad. De måste kortas ner, sa förlagen. Stina-Britta var ordrik även som skribent! Jag kunde inte åta mig uppdraget att redigera materialet då – och nu är både Stina-Britta och, i värsta fall, manuskriptet borta.

GÖRAN FORSLING

JUSSI I DALARNA – Del 1

Under den drygt tioåriga period då David Björling och hans tre äldsta söner turnerade i Sverige, och så småningom även USA, besökte de flitigt Dalarna, men sedan Jussi debuterat på Stockholmsoperan på sensommaren 1930 blev det ganska glest med soloutflykter. Det berodde förstås framför allt på den tunga arbetsbördan på operan och svårigheten att få ledigt för extraknäck. Att sjunga på en begravning eller liknande i Stockholms omgivning gick ju an, men Dalarna låg på den tiden längre bort.

Söndagen den 8 februari 1931, strax efter Jussis 20-årsdag, fick han i alla fall en möjlighet, ja rentav två, att besöka sin födelsebygd. Borlänge Orkesterförening, som hade bildats knappt tio år tidigare, bjöd in den nybakade operasångaren att som gästsolist medverka i Stora Tuna kyrka klockan 3 på eftermiddagen och klockan 5 i Föreningslokalen i Domnarvet. Tidsmässigt verkar det onekligen ganska tight, speciellt som orkester och solist också skulle förflytta sig mellan lokalerna – ett avstånd på närmare 10 kilometer. Jussi sjöng dock inte tillsammans med orkestern utan ackompanjerades på piano av musikdirektör C. Rogberg. Falu-Kurirens utsände bevistade konserten i Stora Tuna och skrev uppskattande att Jussis ”framträdande i sin hembygds kyrka visade att de ampla lovord den unge sångaren erhöll i huvudstadspressen vid sin opera-debut inte voro några överord. I synnerhet ’Land du välsignade’ av Alfvén (sic) och Stenhammars ’Sverige’ (sic) gjorde ett mäktigt intryck på publiken, som uppgick till omkring 200 personer”. Betydligt talrikare var publiken i ”den till trängsel fullsatta Föreningslokalen” i Domnarvet, kunde Falu Länstidnings reporter, som även hade besökt kyrkan två timmar tidigare, rapportera. Han skrev också betydligt mera uttrycksfullt om Jussis utförsågor: ”Hans röst hade en sällsynt vacker klang, och sångerna föredrogos intelligent och med varm känsla. Man kan utan överdrift fastslå, att han är en för sina år ovanligt mogen sångare.” Länstidningens reporter hade också uppfattat att ”Land du välsignade” var komponerad av Althén, och dessutom stavat Sverige rätt. Borlänge Tidnings utsände inledde sin artikel sålunda: ”Det gamla ordspråket om att ingen är profet i sin fädernestad jävades eftertryckligt vid Borlänge-Domnarvets orkesterförenings konsert ... på söndagskvällen. Domnarvssonen (sic), operasångare Jussi Björling ... hälsades vid sin entré med en varm välkomstapplåd och tog sedan den till cirka 600 personer uppgående publiken med storm.” Han meddelade också att ”Hr Björlings insats i programmet var tvenne operapartier, en aria ur Tosca och en ballad ur Rigoletto samt tre sånger, Södermans ballad Trollsjön, Althéns Land du välsignade och Massenets lilla bekanta Elegi. Applåderna medförde ett extranummer.”

Några månader senare var Jussi tillbaka i Borlänge, den här gången i Folkets Park den 14 juni, och annonsen i Borlänge Tidning aviserade ”Gammeldans kl. 3 – 6 e.m. samt kl. 4 och 5.30. Sång av operasångaren Jussi Björling. Musik av Bromans Dansorkester.” Borlänge Tidning skrev efteråt: ”På söndagseftermiddagen passade ett tusental personer [på] tillfället att höra Jussi Björling, som engagerats till en konsert. Det väl valda programmet utfördes synnerligen flott, och sångaren belönades med livligt bifall.” Vilken repertoar som framfördes står ingenting om, men med tanke på att Bromans Dansorkester uppenbarligen stod för ackompanjemanget, kan man undra om detta var ett Erik Odde-program. Bara tre dagar senare var han i grannstaden Falun, enligt en annons från Grand Hotel därstädes. Informationen var knapphändig: ”Gästutträdande av Opera-Sångaren Jussi Björling”. Kanske ytterligare en Erik Odde? Ännu ett framträdande skedde 1931. Det var i Ludvika kyrka den 11 oktober, och det var ett gästspel med operasolisterna, däribland Jussi. Några andra detaljer har inte gått att få fram.

Vi får söka oss fram till Midsommarhelgen 1932 för att få nästa napp. Det skedde i Leksand, och traditionsenligt med majstångsresning och kyrkbåtarnas ankomst till kyrkan på Midsommaraftonen med påföljande Midsommarkonsert. Där framträdde Leksands Orkesterförening och Leksands kyrko- och hembygdskör. Falu Länstidning var imponerad av både orkester och kör, men fortsätter: ”Jussi Björlings tre solosånger måste dock anses vara konsertens bästa del. Gossarna Björlings kvartett är ännu i friskt minne litet varstans i Dalarna. Från sitt hem i Karlsarvet drogo de ofta ut på turnéer åt olika håll. Endast för några år sedan lämnade de Leksand. Nu återvänder en av dem. Gossen har endast blivit yngling men som sångare är han redan en stor konstnär. Hans härliga tenorröst klingade underbart vackert, vekt och skimrande i Längtan av Söderman, mäktig i Beethovens lovsång och stor och praktfull i Allmacht av Schubert. De rykten som då och då nått Leksand om hans sångarkarriär, ha sannerligen ej varit överdrivna. Och skulle hr Björling då och då vilja besöka sin hemsocken och åter låta höra prov på sin sångkonst, måste varje sådant tillfälle hälsas som en högtid”. Tyvärr blev det inte så många dylika högtider. Inte ens en handfull, som det skulle visa sig.

Och det dröjde nästan tre år innan Jussi överhuvudtaget visade sig i Dalarna igen. Det skedde den 8 april 1935 i Kristine kyrka i Falun. Då var det premiär för den gemensamma turné, som goda vännerna och kollegerna Einar Larson och Jussi Björling genomförde till nio städer under våren 1935. Signaturen L. H-r i Falu-Kuriren var helt

överväldigad, och jag kan inte låta bli att återge hans recension i dess helhet: ”Det visade sig mycket riktigt i går afton, att faluborna uppskattade den artighet, som sångarduon Larson-Björling bevisade Falu stad genom att låta den bli premiärstad för sin Sverigeturné. Kristine kyrka var glädjande nog alldeles fullsatt vid gårdagens konsert, som i alla avseenden blev en sällsynt upplevelse. Ännu långt efter sedan slutnumrets sista toner förklingat, kände man gripenheten inför den mäktiga prestation som särskilt denna sång innebar.

I alla sånger Jussi Björling sjöng kommo tonerna som glittrande pärlor – kanske allra vackrast i oratoriet Elias. Herr B:s goda artikulation gjorde det möjligt att uppfatta orden även i pianissimosatserna. Anmälaren kom att tänka på ett tillfälle för många år sedan, då hr B. som en liten femåring uppträdde och sjöng Nu sjunger jag min visa, och den ska vara fin inför fullt hus och knep sig en stormande applåd för sitt lilla solonummer.

Hr Einar Larson imponerade kanske mest genom röstens kraft och volym. Han gjorde en storslagen och vacker tolkning av Faures Crucifix . Ännu mäktigare verkade måhända biskop Thomas Frihetssång, tonsatt av Rangström – för att inte tala om Drivsnö av G. Nordqvist. P. U. Stenhammars duett: Omvänden Eder I avfalliga barn var också mäktigt gripande. I slutnumret Lovsång av Beethoven, som sjöngs unisont av båda sångarna, nådde stämningen hos publiken sin höjdpunkt. Den gav genom ivriga viftningar tillkänna sin stora tillfredsställelse. Musikdirektör C. Rogberg var som vanligt en påpasslig ackompanjator, som skötte sin uppgift oklanderligt. Tålmodigt väntade sedan publiken utanför kyrkan, till dess sångarna kommo, och då brakade en applådsalva lös. Konsertgivarna hälsas med värme och entusiasm välkomna åter.” Likartade ovationer sågs också i andra avisor.

Nästa begivenhet var Barnens Dag som firades i dagarna tre i Borlänges Folkets Park i början av juli 1935. Sedan det senaste besöket hade Jussi etablerat sig rejält, och förhandsreklamen presenterade honom som ”Nordens störste sångare”, vilket Dala-Demokraten tyckte var ”väl kanske en formulering något i överkant med tanke på sådana kapaciteter som Martin Öman (sic) och jämväl även Einar Beyron, men att han är en av de största kan man gott gå med på”. Han framträdde tillsammans med Lili Syenes zigenarorkester, ”en av Europas finaste orkestrar” både på lördagen och söndagen. Dala-Demokraten konstaterade att ”på lördagskvällen var han något indisponerad, men på

¹ Jean-Baptiste Faure [uttal få:r] (1830 – 1914) ska inte förväxlas med den kände kompositören Gabriel Fauré [uttal få:rê] (1845 – 1924). Faure var en fransk barytonsångare – en av de mest framstående under 1900-talet – och sjöng bland annat Rodrigo vid premiären av Verdis Don Carlo och titelrollen vid premiären av Thomas’ Hamlet (mot Kristina Nilssons Ofelia). Han komponerade dessutom flera sånger.

Jussi i St Tuna kyrka 1943. (Fotograf okänd)

söndagen kom han däremot till sin rätt, och kunde visa sig som den goda sångare han i verkligheten är” ett förhållande som bekräftades av Falu-Kuriren, som också gav detaljerna av hans repertoar: Serenad av Widéen, Lovsång av Körling, Land du välsignade av Althén och som extranummer på publikens enträgna applåder, Tonerna av Sjöberg.

Ytterligare ett besök i Dalarna blev det 1935, och det skedde den 7 november i Stora Tuna kyrka. Det rörde sig om en senkommen repris på den turné som Jussi och Einar Larson genomfört under våren, och där Borlänge inte ingick. Riklig compensation fick nu Borlängeborna i efterskott. Borlänge Tidnings entusiastiske utsände såg konserten som en sångarstrid, och höll sig benfast kvar vid den metaforen: ”Ett par av Nordens namnkunnigaste trubadurer läto på torsdagskvällen höra sig i Stora Tuna kyrka, och evenemanget hade lockat många åhörare. Inte så att templet var fyllt till sista plats – därtill behövs mycket folk – men 350 personer är vackert nog på en vardagskväll med höstrusk och ledsamt väglag. Räknar man så med att flertalet kommit för att få njuta av högklassig sång, alltså inte för att få skåda ett par berömdheter från kungl. Teatern, måste resultatet bli, att Tunabygden, alla påståenden om motsatsen till trots, förfogar över en verkligt aktningvärd konsertpublik. Vid detta tillfälle hade den också erhållit förstärkning av åtskilliga utsocknes som farit långa vägar, exempelvis från Mockfjärd och Norrbärke, för att få uppleva ’höstens konsert’.

Sångarna hade inte mindre än fem entréer vardera och dessutom en tillsammans. De kommo varje gång ut i en

alltmera glänsande disposition, precis som om de tänkt övertrampa varann. Om detta var meningen, vilket på goda grunder kan betvivlas, så lyckades det inte alls – emedan båda två lyckades alldeles utomordentligt. De bemästrade fulländat det svåra rummet och fyllde det med välljud. De båda praktfulla rösterna, så skilda i register men besläktade i klangfärg, kompletterade varandra på det lyckligaste sätt. Jussi Björlings tenor har ett ljus och en fräschör, som tjusar oemotståndligt. Einar Larsons baryton är varm, klangfager och smidig och i besittning av stora dramatiska uttrycksmöjligheter, dem sångaren ej försummar att använda. Han är kanske den främste operaartisten av de två medan hr Björling tar priset som konsertsångare. Programmet var populärt sammansatt, med gamla paradnummer som Bergs 'Aftonsång', Reissigers 'En sangers bön' (hr Björling) och Alnaes' 'Sidste reis' (hr Larson) sida vid sida med den allvarlige Wagners sånger ur 'Lohengrin' och operaarior av Meyerbeer och Borodin. Speciellt tacksam bör man vara hr Larson för hans tre Geijer-sånger. Geijer förtjänar förvisso en fortsatt tillvaro på konsertprogrammen, och det betyder inte litet, om hans små, nobla romanser någon gång föredragas av landets främsta artister. Pausen före sångarnas sista entré, den gemensamma, blev en aning längre än de föregående. Men så hunno de också därunder sluta fred och förbund och sjöngo nu en mera

sällan hörd duett ur Verdis 'Ödets makt'. Rösterna harmonierade skönt, och publiken satt andlös och betagen. Men ännu större skulle enigheten bli. Som extranummer framfördes Beethovens 'Lovsång' fullständigt unisont och med mäktigt gripande verkan. Ett vackert slut på en gigantisk sångarstrid! Publiken demonstrerade sin tacksamhet med ivriga viftningar med näsdukar och program. En utmärkt sekundant, som med omsorgsfullt och skickligt pianospel beledsagade de två tävlingssångarnas prestationer, var musikdir. G. Edling. Och så återstår bara att önska att de förnämliga konsertgivarna ej måtte fara Tuna kyrka förbi, när de närmast dra ut på härnadståg."

Det blev inget nytt härnadståg, och det blev överhuvudtaget inget ytterligare i Dalarna under 1930-talet. 1936 fick Jussi sitt internationella genombrott och sedan följde slag i slag den första USA-turnén efter ungdomsåren, Metropolitanandebut och tack och farväl från Stockholmsoperan. Men krigsåren på 40-talet tillbringade han huvudsakligen hemma i Sverige, och då dök han på nytt upp i Dalarna – liksom ett par gånger på 50-talet. Till detta återkommer vi i höstnumret.

GÖRAN FORSLING

Håll Jussi för munnen när du dricker ditt kaffe!

På det amerikanska e-handelsföretaget e-bay utannonseras ett antal muggar bl.a. med porträtt av olika storheter på. Ett sådant föreställer Jussi Björling. Koppen beskrivs enligt följande: den väger 15 oz (425 gram), den är 11,9 cm hög, dess diameter är 8,5 cm. Bakgrunden är vit, handtaget är mörkblått liksom muggens inre, och den tål maskindisk och mikrovågsugn. "Det här är muggar av hög kvalitet, som man inte kan finna var som helst. De är unikt utformade. De är säkert packade och skickas med spårningsnummer".

Man kan välja mellan följande tenorer förutom Jussi Björling: Joseph Schmidt, Fritz Wunderlich, Karel Gott, Mario Lanza (i två utföranden)

och Luciano Pavarotti, dessutom pianisten György Cziffra och popsångaren (inte tonsättaren) Engelbert Humperdinck. Man får en stark känsla av, att det här är tillverkarens favoritartister.

Men muggarna är dyra, och dyrast är Jussi Björlingmuggen – en beräkning vi gjort visar, att den med frakt skulle kosta omkring 950 kr, och dessutom skulle förmodligen tullen också ta betalt. Men vi kan avslöja, att Jussimuggen är den dyraste med ett grundpris på \$74.99 + frakt, \$16.23. De övriga kostar t.ex. från \$9.51 (en "Velkommen Coffee Mug Norwegian" – det finns en svensk också med dalahäst för \$11.88), Engelbert Humperdinck kostar \$10.50, och Luciano

Pavarotti slumpas bort för \$50.30! Plus frakt och tull, som sagt.

Det här är alltså något för operanörden. Om den tål att tappas i golvet är okänt, men se i alla fall till att inte spilla!

CALLE FRIEDNER

"David Björling och hans söner i Amerika" väl mottagen i USA

2019 kom Harald Henryssons bok *David Björling och hans söner i Amerika* ut. Den är ovanlig inte minst genom att den har text både på svenska och engelska, en s.k. "parallellbok", vilket förstås gör den tillgänglig även för en engelskspråkig publik, och inte minst bland svenskättlingar i USA kan den vara av intresse. Och mycket riktigt har den recenserats i *Swedish American Historical Quarterly*, en tidskrift, som givits ut i över 60 år och kallats "den viktigaste och ständiga källan till information om svenskar i Nordamerika."

Recensionen, skriven av en pensionerad professor vid San Diego State University, Anne-Charlotte Hanes Harvey, inleds med en kort redogörelse för Davids och hans söners turné 1919 – 21 och en presentation av Harald Henrysson. Recensenten fortsätter sedan med att konstatera, att boken är snyggt utformad och välskriven samt rikt illustrerad. Hon påpekar också, att informationen är noggrant inhämtad och källorna imponerande och i vissa fall unika. Att inga personliga brev använts beklagar hon men konstaterar samtidigt, att det inte funnits några sådana, och att den välskrivna boken ändå övertygar om, att de inte glömts bort. Boken besvarar också många frågor, som vilka orter David Björling besökte tillsammans med de tre sönerna Olle, Jussi och Gösta, hur han lyckades hålla ihop trådarna under denna långa resa, och om pojkarna längtade hem. Här får man till dels veta, hur Davids undervisning gick till genom det han skrivit i sitt häfte "Hur man skall sjunga". Boken får också beröm för att den innehåller en karta över vart turnén gick och förteckningar över alla de 117 framträdandena och deras repertoar.

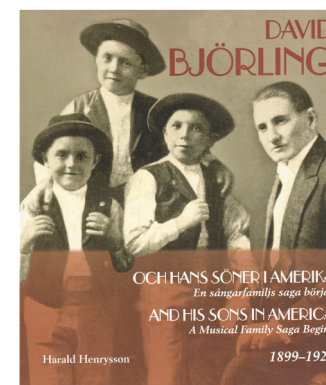
Däremot lämnas några frågor i huvudsak obesvarade som hur inkomstbringande turnén blev, om David drack, om hur disciplinen upprätthölls, och hur David Björling marknadsförde turnén.

Anne-Charlotte Hanes Harvey nämner också den betydande del av boken, som behandlar David Björlings tidiga år som operasångare, men hon hade helst sett en bättre genomlysning av vad av sin egen utbildning han överförde till sina pojkar, och hur mycket denna turné kom att betyda för pojkarnas senare karriärer. Hur de unga sångarna lät framgå dels av citat från publiken, dels av de inspelningar de gjorde, och Hanes Harvey konstaterar, att bara en recensent, nämligen i Jamestown, NY, var kritisk. Hon

efterlyser en bifogad CD med deras inspelningar, men konstaterar sedan, att de är något av en besvikelse. Visserligen sjunger pojkarna rent med hög, klar röst, men hon tycker de låter pressade och saknar vibrato, och hon jämför dem med Wiener Sängerknaben. Därför tror hon inte, att boken hade tjänat på, om en CD hade medföljt den. Hon önskar också en närmare analys av repertoaren, som bestod av 38 sånger, av vilka 34 var svenska.

Boken bär tydliga vittnesmål om hur mycket sångarna uppskattades och att de spelade en viktig roll i en avgörande tid för förbindelserna med Sverige. "Boken ger inblickar i de år som formade Jussi Björling, men man får också en stark upplevelse av den roll Björlingkvartetten spelade i Svensk-Amerika på den här tiden", menar Ann-Charlotte Hanes Harvey och konstaterar, att den här boken som helhet är en guldgruva av information och väl berättade historier lika gripande som en väl upplagd uppdiktad historia, där frågor ställs och där man ges berörande inblickar i en annan tidsålder och dess underhållningskultur i Svensk-Amerika.

CALLE FRIEDNER

Olle, Gösta och Jussi på båten hem från Amerika. (Fotograf okänd)

En svensk stjärna slocknar

Många människor uttryckte sin sorg, när Jussi Björling hade gått bort. En av dem var tonsättaren och musikkritikern Moses Pergament, vars ord vi här återger med en kommentar av Bengt Krantz.

“På tonkonstens rikligt stjärnströdda firmament har plötsligt en av de ljusstarkaste stjärnorna slocknat. Synlig och i sin intensiva strålgans förnimbar för hela världen som en glädjekälla i tillvaron hade den sitt ursprung och sitt varaktiga fäste mitt och högt över Sveriges land. Det var i främsta rummet vår stjärna, en blågult flammande stjärna som för alla kulturländer på jorden demonstrerade vår oförläpna tillgång på ett visst område.

Det är ingen chauvinism som dikterar denna patriotiska karaktäristik av en sångkonstens koryfé. Vår lycka och vår tacksamhet för nåden att få räkna Jussi Björling till våra landsmän har inte förringats av vår medvetenhet om det faktum att inom konsten spelar vederbörandes härstamning och nationella arvsanlag en obetydlig roll vid värdesättningen av de rent konstnärliga prestationerna. Den

västerländska konstvärlden har något så när klara och för längesedan knäslagna normer för estetisk bedömning för utövande av västerländska konstnärer.

Nej, den blågula tonen härövan har ett annat syfte, ett viktigare och i sammanhanget klargörande. Den vill ange en av de betydelsefullaste faktorerna i det fenomen som Jussi Björlings enastående stämma och hans av hela världen erkända exklusivitet utgjorde. Det finns gott om samtida sångare med lika stora vokala och tekniska förtjänster som Jussi Björling. Det finns t.o.m. en hel del som i fråga om konstnärlig, d.v.s. musikalisk differentiering vida överträffar allt vad vår alltför tidigt borttryckta sångare förmådde i det avseendet. Och bland dessa existerar det också mer än en som av naturen utrustats med åtskilligt voluminösare och slagkraftigare material än det Jussi förfogade över. Men hans styrka låg på ett annat plan, och där ska vi också finna förklaringen till hans världsframgångar.

En tenor ska vara vacker och välväxt och helst också romantiskt smäktande i sin sceniska behavior för att helt motsvara åtminstone den feminina parten av operapubliken. Han ska naturligtvis också ha en tilltalande stämma. De förra kraven kunde Jussi Björling aldrig uppfylla, det senare behövde han aldrig bekymra sig om. Redan vid sin debut på Kungl. teatern överraskade han publik och kritik med sitt gudabenådade sångorgan. Han var otymplig och tafatt i sin aktion, men trots dessa för en blivande operaartist väsentliga brister – som han länge hade att kämpa emot – uppenbarade redan hans första framträdande på scenen en medfödd, elementär musikalitet. Men därutöver också något som var ännu viktigare för hans sångarbana. Detta något hade inte bara med röstens skönhet att göra, det markerade oförtydligt denna stämmas särart, m.a.o. de drag varigenom den redan då och ännu mer framdeles skilde sig från andra tenorstämmor. Det var den särpräglade nordisk-romantiska klangfärgen, denna lika påtagliga som obeskrivliga stämvalör förutan vilken Jussi Björling kanske aldrig hade vunnit det världsnamn i vars glans hela Sverige värmdes sig. Man kan tryggt gå ett steg längre och hävda, att denna mjuka och skimrande timbre inte bara var nordisk utan främst svensk. Dess lyriska fågling förenade mjukhet och fasthet, dess kraft vid dramatiska utbrott var inte stor men intensivt förtätad. Genom denna dominerande klangkaraktär skilde sig Jussi Björlings röst från alla andra tenorer. Man behövde bara höra ett par toner på en grammofonskiva för att genast veta: detta är Jussi. Och det var kanske mindre hans internationella ryktbarhet än just detta svenska inslag i hans röstmaterial som gjorde honom älskad av allt Sveriges folk från opera- och konsert-

publiken till Gröna Lunds, Skansens och Folkparkernas tusenhövdade massor.

En svensk sångare av samma rang som en Jenny Lind och Kristina Nilsson har gått bort och lämnat ett tomrum efter sig, som det blir svårt att fylla igen. Han har ristat in sitt namn för evigt i den svenska sångkonstens historia.”

MOSES PERGAMENT
StockholmsTidningen, 10/9/1960
Kommentar till nekrologen.

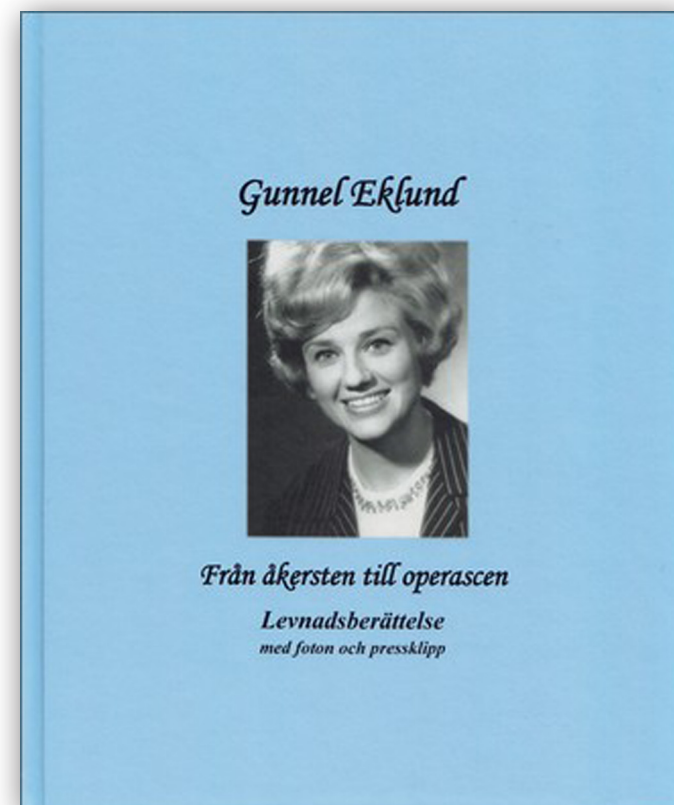
Vi må besinna att här skriver en tonkonstens mästare, kompositören Moses Pergament en hängiven text över en sångare, som aldrig framfört och tolkat något av hans egna verk. Inte desto mindre så har han en mycket klar utblick, utifrån sitt finlandssvenska perspektiv, som

tillåter honom att omfatta Jussi Björlings betydelse i Sverige och i världen. Det är ingen devot och sentimental framställning. Nej, han kostar också på sig invändningar, som kanske inte framstår som alltför smickrande. Men det samlande intrycket är en stor och väldig förlust för världen och hemlandets publik. Han klargör och specificerar vad det var som utgjorde Björlings unika förmåga att beröra och utsökt och intuitivt behandla all repertoar som han gjorde till sin egen. En stor förståelse för ett fullständigt unikt konstnärskap tonar fram i denna återgivna text. Detta skrevs således när nyheten om Jussis bortgång var helt färsk. Pergaments vinkling i skildringen av det skedda är ett mycket vackert tidsdokument, som visar hur djupt denna sorg fäste.

BENGT KRANTZ

Gunnel Eklund: från åkersten till operascen

När Nicolai Gedda 1977 gav ut sina memoarer befann han sig fortfarande mitt i en karriär som skulle fortsätta ytterligare drygt 25 år. Gunnel Eklund har väntat längre, tills hon med god marginal kan överblicka hela sin sångarbana. Gedda satte som titel på sin bok titeln ”Gåvan är inte gratis”. Det kunde Gunnel också ha gjort om inte titeln redan hade varit upptagen, för det som med all önskvärd tydlighet kommer fram i bådas levnadsminnen är att det inte räcker med talang. Man måste slita för brödfödan också – på mer än ett sätt. För åhöraren verkar allt så enkelt, glatt, vackert, roligt men bakom kulisserna kan det vara trångt, smutsigt, kallt och ogästvänligt och för varje roll har artisten tillbragt hundratals timmar med att studera in musiken, lära sig texten och öva, öva, öva. Dessutom kan det vara komplicerat att kombinera artistlivet med ett fungerande privatliv. Nej, gåvan är inte gratis, och Gunnel Eklund sticker inte under stol med att livet varit tungt många gånger, men hon nöjer sig med den enkla och nästan sagoskimrande titeln ”Från åkersten till operascen”. Åkerstenen behöver kanske förklaras. I den bondemiljö i Värmland där Gunnel växte upp, fanns på en äng en stor flat sten, och där ställde hon sig och sjöng, för sjungit hade hon alltid gjort, med blandrashunden Topsy som ende, men entusiastisk, åhörare. Den stenen blev hennes första scen, och den finns avbildad i boken med ett fotomontage där också Topsy finns med, glatt viftande med svansen.

Omslaget till Gunnel Eklunds bok.

Moses pergament. (Foto: Anna Riwkin)

Överhuvudtaget är det rikliga bildmaterialet en tungt vä-
gande del av boken, liksom de många pressklippen. På en
nivå är detta en riktig bildbok att njutningsfullt bläddra
i. Men på en djupare nivå är det en charmerande kronolo-
gisk framgångssaga, berättad med glädje blandad med stort
allvar, alldeles som livet är. Vi får följa hennes tidiga barn-
dom, där vi också får ömsinta porträtt av hennes föräldrar,
hennes skolgång – jodå, hon fick stort A i sång! – och första
tidiga steg in i den värld som skulle bli hennes levebröd. Ett
viktigt steg i utvecklingen var flytten till Åmål och Högre
Allmänna Läroverket där. ”Det var inte självklart att få
studera vidare efter folkskolan på 50-talet”, skriver hon och
fortsätter: ”Ännu mindre självklart var det om man kom
från landsbygden och var flicka.” Eftersom jag själv kommer
från bondemiljö är jag väl förtrogen med förhållandena på
femtioalet och känner, liksom Gunnel, stor tacksamhet
mot mina föräldrar. Hon såg sin första operett i Åmål un-
der studietiden och efter realexamen kom hon själv in i ope-
rettbranschen och hade flera stora solistroller på sitt CV
innan hon kom in på Kungliga Musikhögskolan 1960-62.

Ja, det är fascinerande läsning om hennes framgångar
de följande åren: TV-debut redan 1961 i TVs barndom,
studier och operaengagemang i Tyskland och Schweiz,

tillbaka till Sverige – och så den stora kärleken! Det blev
giftermål och en dotter, Jenny Josefina – både Gunnel
själv och hennes mormor hette Josefina. Äktenskapet i sig
blev så småningom en mardröm och slutade i skilsmässa,
men Gunnel har sin dotter som tröst, och den här boken
är tillägnad henne.

Ett nytt kapitel skrevs i och med att hon träffade Rolf Björ-
ling. Av en slump möttes de på Den Norske Opera våren
1970 i Verdi's opera Rigoletto. Vid ett gästspel i Dram-
men bjöds hela ensemblen på middag och då hamnade
hon bredvid honom. På bussen tillbaka till Oslo berättade
han om sina planer att bilda Nya Björlingkvartetten – det
fanns en Björlingkvartett redan på 1930-talet, där Jussis
bror Olle var den tongivande medlemmen – och erbjöd
henne att vara med. De övriga medlemmarna var Laila An-
dersson och Rolf Jupither och William Lind var pianist
och arrangör. Det var en stor framgång. De framträdde i
TV, gjorde en LP-skiva och turnerade flitigt med ”formi-
dabel succé”. När Laila inte kunde ersattes hon av arbets-
myran Kjerstin Dellert. Privat uppstod tycke mellan Gunnel
och Rolf Björling och så småningom gifte de sig. Hon uppe-
håller sig länge och kärleksfullt vid Rolf och hans ope-
rakarriär – liksom också deras gemensamma karriär. Men
med tiden började det gnissla mellan dem i privatlivet och
det hela slutade med skilsmässa. Att Gunnel är besviken är
uppenbart, hon fick dra ett allt större lass. Men hon är inte
bitter. ”Jag tänker tillbaks på åren med Rolf med värme,
trots allt”, skriver hon.

Jag har berört några viktiga händelser i Gunnels liv för att
ge en bild av omfattningen av hennes verksamheter, men för
att få njuta av atmosfären i hennes personliga berättelse, le
åt festliga kommentarer och anekdoter, måste man läsa bo-
ken i sin helhet och uppleva kombinationen av illustratio-
ner och text. Som extra bonus får vi också några korta peda-
gogiska kapitel om operans och operettens historia samt ett
avsnitt betitlat ”Sångarens vardag och verkstad”, den där allt
annat än glamorösa tiden i sångarens liv när man grovjobbar
för att kunna ge publiken en förstklassig upplevelse.

Tyvärr har det smugit sig in några små felaktigheter i tex-
terna. Orsaken är att Gunnel våren 2013 – just när texterna
skulle korrekturläsas – råkade ut för en tragisk fallolycka
som ledde till långvarig sjukhusvård och ännu längre reha-
bilitering. Vi ska vara lyckliga att boken ändå har kommit
ut och den anbefalles varmt till alla som vill veta mera om
en av de populäraste opera- och operettsångerskorna un-
der senare delen av 1900-talet. Dessutom: den här berättelsen
slutar i början av 1980-talet, så vi kan se fram mot
en volym två så småningom.

GÖRAN FORSLING

Bild t.v.: Gunnel Eklund i scenkostym. (Fotograf okänd).

KAN EN RÖST BESKRIVAS I ORD?

Det finns en gammal historia, uppenbarligen mer än
100 år gammal, om mannen, vars bror hade varit i
Amerika och hört Enrico Caruso sjunga.

”Hur var det, då?” frågade någon.
”Tja, bror min härmt’ en, men jag tyckte inte de var nåt.”

Nej, lätt är det inte att beskriva en röst.

Hur ska man då kunna göra det? Ja, det finns ju olika aspek-
ter på en röst. Svårast att beskriva är säkert klangen. Om
den kan man använda olika adjektiv som ”hård”, ”mjuk”,
”fyllig”, ”tunn”, ”klangfull”, ”stor”, ”liten” o.s.v. Men inget
adjektiv kan få oss att inom oss höra, hur rösten faktiskt
låter. Till det krävs det, att man helt enkelt måste höra el-
ler ha hört den.

Vi kan sedan länge höra en röst, även om vi aldrig fått höra
den sjungande i verkligheten, nämligen om sångaren gjort
inspelningar under de senaste c:a 125 åren. Dessförinnan
kunde man inte göra ljudupptagningar, och de tidigaste
inspelningarna är så tekniskt dåliga, att de knappast kan
ge oss en rättvis uppfattning om hur sångarnas röster låtit.
Det nyss uppfunna elektronröret började användas i ljud-
förstärkare för radiosändningar i början av 1920-talet och
i mitten av 1920-talet, för inspelning av ljud. Dessförinnan
kunde man enbart göra ”mekaniska” inspelningar genom
att sjunga in i en trätt. Sådana inspelningar kan visserligen
ge oss en ganska god bild av rösterna, men det var först
när man började använda mikrofon och elektroniska ljud-
förstärkare, som återgivningen började bli hyggligt trogen
originalet. Senare teknikutveckling med ”High Fidelity” i
början av 1950-talet innebar, att man kunde spela in och
återge ljud med hela det frekvensomfång, c:a 50 – 15 000
Hz, som ett mänskligt öra kan uppfatta. I slutet av samma
årtionde började man vid skivinspelning allmänt använda
stereoteknik, som överför rumsklngen. Båda teknikerna
tillsammans återger rösterna som de lät, om upptagnin-
gen gjorts väl och spelas upp på en god ljudanläggning.
Den digitala tekniken, som började användas i början av
1980-talet, kan eliminera brus och distorsion, men har
egentligen inte inneburit någon ytterligare förbättring av
det inspelade ljudet.

Tusentals mer eller mindre framstående sångare från
1900-talet och förstås från vårt eget århundrade finns do-
kumenterade i klingande form – en enorm skatt att ta del
och låta sig inspireras av. Tyvärr saknas däremot klingande
dokumentation av tidigare generationers sångare. Vi kan
läsa om många berömdheter, som på sin tid fascinerade
sin publik, men vi får aldrig höra hur de lät. Låt oss bara

ta två svenska exempel, Jenny Lind och Kristina Nilsson,
som båda tidigt inledde sina karriärer, Jenny Lind som
10-åring (!) på Stockholmsoperan och Kristina Nilsson i
ungefär samma ålder på marknaden i Växjö. Jenny Lind
fick både Felix Mendelssohn och H. C. Andersen att bli
blyxtförälskade i henne, innan hon gifte sig med musikern
Otto Goldschmidt. Kristina Nilsson gifte sig först med en
fransk bankir och sedan med en spansk greve. Båda skulle
teoretiskt ha kunnat spela in något, eftersom Edison presen-
terade sin fonograf redan 1879: Jenny Lind levde till 1887,
och Kristina Nilsson ända till 1921, men när det blev möjligt
för dem att sjunga in något på fonografrulle eller grammo-
fonskiva, var deras karriärer förbi, och oavsett tidens primi-
tiva återgivningsteknik, hade en inspelning av deras röster
knappast ha kunnat ge oss en uppfattning om deras storhet.

Jenny Lind hörde Kristina Nilsson, men hon tyckte inte
alls om hennes sätt att sjunga. Det för oss in på en annan
viktig del av det vokala framförandet, hur man sjunger.
Man kan i och för sig ha en vacker timbre men ändå inte

Kristina Nilsson, målning av Alexandre Chabanel.

vara någon bra sångare. Det handlar då om tolkning, stil och smak. En sångare kan t.ex. sjunga ”smörigt” sentimentalt, en annan kliniskt ”rätt” men utan att engagera. När man lyssnar på äldre inspelningar hör man också, att sångstilen ändrat sig under åren, och det var säkert det, som gjorde att Jenny Lind inte gillade Kristina Nilssons sätt att sjunga. Sångstilen kan också variera med var sångaren fått sin utbildning. Jag har ofta citerat det Jussi Björlings manager, Fred Schang, sa. Han hade i sin ungdom arbetat för Caruso och hört honom många gånger, och han menade, att Caruso hade ”en latinsk röst”, medan Jussis var som det klara, nordiska källvattnet. Ändå var de båda två av tidernas största sångare. Nicolai Gedda, vår andre store, svenske tenor på 1900-talet, har ju ibland jämförts med Jussi, men han hade uppföstrats med ryskortodox kyrkosång och hade helt klart påverkats av den, medan sångare som Gösta Winbergh och Uno Stjernqvist återigen sjöng mera ”svenskt” (se där hur svårt det är att beskriva röster).

En tredje aspekt på en sångares sätt att sjunga är det musikaliska framförandet, känslan för rytm och fraserings. Det förra gör framförandet mer eller mindre engagerande, det senare mer eller mindre begripligt. Med rätt fraserings kan man betona textens betydelse och innehållets skiftningar. I en väl tonsatt text förstärks innehållet av musiken, men då ska också såväl sångare som ackompanjator (pianist, dirigent) veta, vad texten handlar om och anpassa framförandet därefter.

Enrico Caruso, färglagt foto. (Fotograf okänd)

Jenny Lind, målning av Eduard Magnus.

Slutligen är textningen viktig. En god sångarregel är att lära sig att texta tydligt, för då blir också tonbildning och fraserings bättre, och inte minst lär också publiken lättare kunna uppfatta, vad sången handlar om. I en konsertsal eller en operasalong hör man förstås väl, hur sångaren textar, likaså på en välgjord inspelning, och den här delen av sångframförandet är kanske det lättaste att beskriva. ”Han textar tydligt”, eller ”Man hör varje stavelse hon sjunger” beskriver ju ganska väl just textningsarbetet. Här finns också en annan aspekt, skådespeleriet. En sångare måste, även på konsertpodiet i någon mån, spela teater för att understryka textens budskap, och det finns flera exempel på sångare med mindre klangsköna röster, som kunnat kompensera detta väl med personlig utstrålning, av vilken skådespeleriet är en viktig del. Jag förstod t.ex. inte Maria Callas storhet, förrän jag såg henne i en videoupptagning. I agerandet liksom i de övriga delarna av framförandet är det viktigt att finna en avvägning: varken för mycket eller för lite – en svår balansgång där agnarna skiljs från vetet. Jussi påstods ofta agera för lite, medan andra ansåg att hans gestik visserligen var sparsmakad, men att den ändå väl uttryckte det han framförde och kompletterade hans vokalt uttrycksfulla agerande. Det senare kan vi fortfarande finna i hans inspelningar.

Jenny Lind lär ha haft en mindre röstskada. Ändå tju-sade hon sin publik i Sverige, i Amerika, i England och i övriga Europa. Fast hänfödda av Jenny Linds sång så

Jussi Björling som Don Carlo. (Foto: Harry G. Schumer)

som hennes samtida publik blev, det skulle vi troligen aldrig att kunna bli, även om vi kunde höra henne, för med all sannolikhet sjöng hon i en stil, som skiljde sig en hel del från hur man sjunger idag, och den stilen skulle vi kanske inte tycka om. En aning om hur man sjöng på 1800-talet kan vi få genom att lyssna på inspelningar från åren kring det förra sekelskiftet med andra sångerskor. Man kan fastslå, att Jenny Linds och Kristina Nilssons rykte som två av sin tids allra främsta sångerskor kommer att bestå. När det gäller senare tiders sångare kan man jämföra dem med varandra och med yngre sångare genom de inspelningar de gjort. Jussi Björling hade själv Enrico Caruso som högsta förebild, och när det gäller honom själv kan man konstatera, att han förvaltade det arvet utomordentligt väl och själv via sina inspelningar blivit en förebild för tusentals efterkommande sångare.

CALLE FRIEDNER

Jussi & Grieg

Jussi Björling spelade inte bara in svenska sånger utan också sånger av nordiska tonsättare från Finland och Norge – ja, han sjöng även några danska sånger i sin ungdom, Schraders ”Sommarnatt” och några schlager.

Av Edvard Grieg sjöng Jussi tre sånger, ”Jeg elsker dig”, ”En Svane” och ”En Dröm”. Av dessa är ”Jeg elsker dig” mest känd. Det är en innerlig kärleksdikt, och börjar ”Min Tankes Tanke ene du er vorden” – Du har blivit den enda jag tänker på – Du er mit Hiertes første kærlighed – Du är den första jag har älskat. Diktaren fortsätter med att säga, att han älskar (henne) över allt annat på jorden och ska älska (henne) i evighet.

Orden ”Jeg elsker dig” återkommer två gånger, och det har Grieg tagit vara på och till och med förstärkt genom att låta de här orden återkomma tre gånger med allt starkare betoning i den andra versraden – i dikten står de bara en gång där - och i sista raden får ordet ”älsker” en uthållen klimax. Det är en kort dikt, och den brukar sjungas två gånger – som t.ex. också Sjöbergs ”Tonerna”.

På många ställen i skrifterna kan man läsa, att H. C. Andersen skrev den här dikten till Jenny Lind, som han var förälskad i. Det var det i och för sig många som var, bl.a. Felix Mendelssohn, och visst blev H. C. Andersen förälskad i henne, när de träffades för första gången i Berlin 1845. Men Jenny Lind avvisade honom: hon ville bara ha honom till vän.

Och dikten, då? Jo, den hade Andersen skrivit redan 1833. Då hade de alltså inte träffats än. Det året fyllde Jenny Lind 13 år, och visserligen sjöng hon redan småroller på Stockholmsoperan, men det är tveksamt, om Andersen alls hade hört talas som henne då. Så hans ”første kærlighed” var uppenbarligen en annan.

”Jeg elsker dig” står på åtskilliga sångares romansrepertoar, män som kvinnor. Den har alltså en dansk text, men en norsk kompositör, fast danska och norska var vid den här tiden mycket lika. Harald Henrysson skriver som en kommentar till Jussi Björlings inspelning, att det i alla fall är mest korrekt att betrakta det som att Jussi sjunger på nors-

ka, och han använder ett norskt uttal. Det finns tre inspelningar bevarade, där Jussi sjunger den här sången, först vid en konsert i Masonic Temple Auditorium i Detroit den 7 oktober 1945. Det är ett radiosant framträdande på ABC, "Ford Sunday Evening Hour" med Ford Symphony Orchestra under ledning av den grekiske dirigenten Dimitri Mitropoulos, som var ett stort namn på den här tiden.

Den andra inspelningen gjordes i NBCs studio i Rockefeller Center, New York, den 25 mars 1946, också det ett radiosant framträdande men nu på "Voice of Firestone", där Howard Barlow dirigerade Firestone Orchestra.

Den tredje inspelningen ingår i den konsert, som Jussi gav vid festspele i Bergen den 9 juni 1954. Här dirigerade ungraren Carl Garaguly, som också var mycket verksam i Sverige, och orkestern hette på den tiden Musikselskabet Harmoniens orkester (numera Bergen Filharmoniske orkester).

På den här konserten sjöng Jussi också de två andra sånger av Grieg, som finns bevarade med honom, alltså "En Svane" och "En Drøm".

Det finns en myt om att knölsvanen är tyst hela livet, utom strax innan den ska till att dö. Det är förstås ett romantiskt motiv. Det har funnits i litteraturen ända sedan antiken, och det förekommer i många verk. Men det är alltså en myt, vilket redan Plinius den äldre, som levde under århundradet närmast efter Kristi födelse, påpekade. Likväl har många tagit upp det här motivet, och en är Henrik Ibsen: Min vita, stumma svan, säger han, som inte låter ana, att du har en röst. Det var bland toner du slutade ditt liv. Du sjöng i döden, för du var ändå en svan.

Det är en elegisk sång, som kortvarigt blir mer dramatisk, då det talas om "när eder och ögon var lönnliga lögnar". Men så slutar den ännu mer elegiskt, och Jussi uttrycker en stor ömhet för den döda (eller döende) svanen genom att med halvröst sjunga "Du var dog en Svane".

Den sista sången, "En Drøm" heter ursprungligen "Ein Traum" och har således en tysk textförfattare, Friedrich Martin von Bodenstedt, som var skald och översättare.

Jussi sjunger en norsk översättning. Det handlar om diktarens dröm om en blond flicka en vårdag i skogen. Knoppar brast, skogsbäcken porlade, de var fulla av glädje och lycka. Och drömmen blev verklighet – eller var det kanske verkligheten som blev en dröm?

Jussi gjorde, förutom konsertinspelningen i Bergen 1954, en kommersiell inspelning av "En Svane" och "En Drøm" i New York den 11 april 1952, med Frederick Schauwecker vid pianot. Vidare fanns båda med på konserten i Carnegie Hall den 24 september 1955 men togs inte med på den LP, som RCA gav ut från den konserten. Också där och i New Orleans den 14 december samma år ackompanjerade Schauwecker Jussi, medan Bertil Bokstedt skötte den saken i TV-programmet "Stora famnen" på cirkus i Stockholm den 8 februari 1958, men där fanns inte "En Svane" med. Det gjorde den inte heller på en konsert i Carnegie Hall den 2 mars 1958, då Jussi sjöng "En drøm", även då till Frederick Schauweckers ackompanjemang. Både "En Svane" och "En Drøm" är däremot med på upptagningen från konserten i Glenn Memorial Hall i Atlanta den 13 april 1959, då givetvis också med Frederick Schauwecker vid pianot. Slutligen sjöng Jussi båda sångerna på Falkonercentret i Köpenhamn den 15 oktober 1959, då åter med Bertil Bokstedt vid pianot.

Jussi sjöng alltså bara tre av Griegs sånger – i alla fall finns det bara inspelningar av dessa tre med honom – men han tycks ha framfört dem ganska ofta. Jussi tyckte alltså mycket om dem, och vem gör inte det?

CALLE FRIEDNER

Bild ovan: Grieg med fru Nina.
(Gravyr från foto, Hansen & Holter, 1888)

EN SKANDAL I BORLÄNGE

En och annan Borlängebo hajade säkert till och rent av satte morgonkaffet i vrångstruben när hen slog upp Namn & Nytt-sidan i Dagens Nyheter lördagen den 17 februari och såg ovanstående rubrik. Artikeln var skriven av Hans O. Alfredsson, avdankad murvel som han själv kallar sig. För ett par år sedan skrev han en sorgsam artikel om Jussi Björlingmuséets stängning, och nu hade han återvänt för att se vad som hänt efteråt.

"Nu har två år förlupit utan museum och hur har det blivit? Därom kan NoN:s utsände ge besked: intet och ingenting. Lokalerna på andra våningen i Stadsbiblioteket vid Sveatorget är inte bara tillbommade, de gapar övergivna. Det ser jag genom en glasruta. Inte en pryl i dunklet minner om Jussi. Personal på biblioteket ger samma besked. Nej, inget minnesrum." Hans sorg är påtaglig och han delar den med många som för några år sedan förgäves försökte övertyga kommunen om vilken idioti det var att skrota muséet över en av världens mest ikoniska gestalter. En stor del av den nutida världseliten bland operasångare till exempel, med namn som Plácido Domingo, Jonas Kaufmann, Cecilia Bartoli, Nina Stemme och Peter Mattei i spetsen, uttryckte sin upprördhet – till ingen bättnad, visade det sig.

Men allt är ändå inte nattsvart. Som jag kunde berätta i förra numret av tidningen har Kultur- och fritidsnämnden tagit ett beslut att skapa en musikutställning på Borlänge bibliotek. Jag citerar från sammanträdesprotokoll 2023-09-26:

BESLUT

1. En musikutställning med fokus på Borlänges rika musikhistoria och identitet, etableras på Borlänge bibliotek där vissa delar placeras ut i det offentliga rummet.
2. Musikutställningen ska hålla över tid samt bygga på den bredd som finns i Borlänges musikliv.
3. Den nya musikutställningen ersätter idén om ett nytt Jussi Björling museum på Borlänge bibliotek.

ÄRENDET

En extern resurs har anlitats med syfte att ta fram en förstudie kring hanteringen av minnet av Jussi Björling samt en eventuell musikutställning på Borlänge bibliotek. Förstudien har dragit slutsatsen att kommunen inte bör etablera ett nytt Jussi Björlingmuseum på biblioteket, utan istället skapa en musikutställning med utgångspunkt i Borlänges rika musikaliska historia och identitet. Utställningen ska bygga på den bredd som finns i Borlänges musikliv, där Jussi Björling är en självklar del, samt hålla över tid.

För att ytterligare stärka bilden av Borlänge som musikstad finns också planer på att utvidga utställningen på biblioteket till det offentliga rummet. Detta kan till exempel

En amerikansk turist har äntligen fått träffa Jussi utanför det dåvarande museet. (Foto: Calle Friedner)

vara informationsplatser/skyltar och QR-koder som på ett eller annat sätt uppmärksammar musik från staden. Arbetet med en musikutställning i Borlänge Bibliotek påbörjas under 2023 med målet att öppna under 2024/2025.

När detta skrivs den 29 februari har ingen information om hur arbetet fortlöper sipprat ut, inte ens till Kultur- och fritidsnämnden. Om detta är ett gott eller dåligt tecken undandrar sig mitt bedömande. Jag har emellertid kunnat konstatera att det trots allt rikliga materialet från muséet finns i tryggt förvar i skyddsrummet i bibliotekets källare, men är för närvarande oåtkomligt utan rejäla omflyttningar av diverse möbler. Det för mig värdefullaste materialet, de unika och ovärderliga arkivpärmarna med texter om Jussi Björling, däribland flera tusen recensioner, finns emellertid tillgängliga i förre chefen för muséet, Jan-Olof Dambergers arbetsrum. Tack vare detta har jag haft möjlighet att skriva artikeln om "Jussi i Dalarna", som finns på annan plats i tidningen.

GÖRAN FORSLING

I Jussi Björlingmuseets reception kunde man köpa skivor m.m.
(Foto: Calle Friedner)

MARIA CALLAS HAR FÅTT SITT MUSEUM

För några år sedan berättade jag i vår tidning om ett intressant besök på det då ännu livaktiga Jussi Björlingmuséet i Borlänge. Det var en delegation från den grekiska ambassaden i Stockholm, som med ambassadören själv i spetsen ville studera muséet i akt och mening att få inspiration till ett museum i Aten över den legendariska sopranen Maria Callas. Hon föddes i New York 1923 av grekiska föräldrar, och hette ursprungligen Maria Anna Sofia Cecilia Kalogeropoulou. När hon var 15 år gammal flyttade hon tillsammans med sin mor och sin syster till Aten, och det var där hon fick sin utbildning på stadens Musikkonservatorium, gjorde sin debut på operan i Aten som 18-åring i titelrollen i Tosca, en roll som blev en av hennes signaturroller under hennes intensiva men kortvariga internationella karriär, som sträckte sig från en bejublad debut på Arenan i Verona 1947 och i princip till början av 60-talet.

Delegationens besök utföll uppenbarligen till deras belåtenhet och som tack bullade de upp en utsökt supé med medelhaviska läckerheter. Med sig i bagaget när de återvände till kungliga huvudstaden fick de en rejäl binge med LP-skivor med Callas som en grundplåt till samlingarna. De medgav att det överflöd av memorabilia som Björlingmuséet innehöll långt översteg vad de kunde förvänta sig, men de såg ändå med tillförsikt fram mot sitt insamlingsarbete. Vi skildes åt under ömsesidiga lyckönskningar. Föga anade vi då att Jussis museum inom kort skulle gå i graven. Något ytterligare om de grekiska planerna hördes inte, och vi misstänkte nog att de kanske hade tagit sig vatten över huvudena.

Men si, det hade de inte! I höstas (2023) nåddes vi av nyheten att ett spritt sprängande nytt Maria Callasmuseum hade invigts. Det är centralt beläget i Aten, ganska nära Syntagmatorget, har adressen Mitropoleos 44, 105 63 Aten och har den monumentala domkyrkan som närmaste granne. Jag har nästan bara sett positiva omdömen från de tidiga besökarna. Det är tillgängligt för besökare med funktionsnedsättning, trots att det ligger på två plan, och erbjuder rikliga möjligheter att se och höra Callas i hennes stora roller. På hemsidan marknadsförs museet sålunda:

”Maria Callas museum har designats och organiserats enligt moderna museologiska synsätt och kommer att belysa Maria Callas karriär och personlighet. Besökare är inbjudna att fördjupa sig i den stora divans värld och upptäcka hennes unika tolkning av några av de mest ikoniska rollerna i hennes karriär.

Bland utställningarna finns speciella föremål från livet och karriären för denna mångfacetterade artist som med det breda utbudet och unika klangfärgen i hennes röst, hennes ljudpalett, hennes scennärvaro och hennes musikaliska kunskap, lyckades förändra sin värld för alltid.”

Gå gärna in på museets hemsida <https://mariacallasmuseum.gr/episkepsi/> Att det öppnades just nu var ingen slump. Den 2 december 2023 firades hundraårsminnet av Maria Callas födelse, och kan man få bättre födelsedagspresent än ett eget museum?

Medan vi sörjer förlusten av Jussi Björlingmuséet kan vi i alla fall glädjas åt det nya Maria Callasmuseet och känna lite stolthet över att grekiska ambassadens besök i Borlänge blev embryot till det.

GÖRAN FORSLING

Interiör från Maria Callasmuseet i Aten.
(Foto: Maria Callasmuseet)

